

Eliters privata brev som mikrohistorisk källa

BRITA PLANCK & MARIE STEINRUD*

Göteborgs universitet &
Stockholms universitet

Med vita handskar på händerna och tjocka volymer på bordet skummas brev efter brev igenom i jakt på uppgifter för den förelagda forskningsuppgiften. Plötsligt stannar tiden upp. I ett brev från 1760 berättar en kvinna för sin svärfar om allt den duktige lille treårige sonen hittar på och att han ofta pratar om "faffa". Modersstoltheten lyser igenom i varje ord. Brevet saknar relevans för forskningsuppgiften, men ett band har knutits över tid och rum. Det evigt mänskliga fångar och berör. För många av oss som forskar i arkiv är det de här upplevelserna som är kärnan i arkivforskning. Känslan av att avståndet mellan då och nu är kort, och att en stund få kontakt med individer som levde för flera generationer sedan och lyssna till deras röster, bidrar till att öka förståelsen för och insikten i forskningsämnet. Hur kan vi, som forskar om och i en historisk tid, omsätta detta i vetenskap?

Vi är två olika forskare, från två olika ämnesdiscipliner – en historiker och en etnolog. Trots det har vi funnit att det är fler saker som förenar oss i vårt sätt att närma oss källorna, i vårt fall privata brev, och bearbeta dem, än som skiljer oss åt.¹ Vår gemensamma strävan är att sätta individen med dess upplevelser, känslor och tankar i centrum och vi har funnit en gemensam nämnare i det mikrohistoriska perspektivet, ett perspektiv med metodologiska verktyg som gör att vi arbetar mer lika än olika.

1. Brita Planck, *Kärlekens språk: Adel, kärlek och äktenskap 1750–1900* (Göteborg 2014); Marie Steinrud, *Den dolda offentligheten: Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets högreståndskultur* (Stockholm 2008).

Det mikrohistoriska perspektivet har länge funnits med i vetenskapliga metoddiskussioner, men det är först under senare tid som begreppets innehåll och giltighet har diskuterats mer ingående i Sverige. I denna senare debatt är det möjligt att identifiera några tydliga trådar. En av dem behandlar vem eller vad som undersöks. Mikrohistoria framhävs ofta som ett forskningsfält som fokuserar på de individer som sällan givits möjlighet att lämna individuella spår efter sig i källorna, och när de har gjort det har det ofta varit i rollen som offer eller förövare i en rättslig process. Med det perspektivet blir det möjliga materialet ofta mycket begränsat och materialinsamlandet får karaktären av ett (ofta mödosamt) detektivarbete där forskaren utifrån i många fall torftiga källor kartlägger individer eller skeenden.² Det avvikande och det som bryter mot normer hamnar i rampljuset, även om den ingången också kan användas som en spegling av normer och det som benämns som det normala.³ Men finns det också plats för de grupper som tillåtits ta större plats i historien och därmed lämnat efter sig betydligt mer material?⁴

Ytterligare en tråd i diskussionen handlar om individen och vad den representerar. Huvudfrågan kretsar kring hur de enskilda livödena som studeras ur ett mikrohistoriskt perspektiv kan kopplas till "den stora berättelsen" eller om de enskilda studierna bör, så att säga, stå för sig själva.⁵ Denna fråga har ofta kopplats samman med det faktum att källmaterialet som mikrohistoriker utgår från ofta är tämligen smalt, och frågor kring representation och generaliserbarhet har därför varit vanliga i den här debatten.

I denna essä kommer vi att återknyta till dessa två för det mikrohistoriska perspektivet så viktiga diskussioner och utgå från den ma-

2. Se t.ex. Carlo Ginzburg, *Osten och maskarna: En 1500-talsmjölnares tankar om skapelsen* (Stockholm 1996); Robert Darnton, *Stora Kattmassakern och andra kulturhistoriska bilder från fransk upplysningstid* (Stockholm 1987) och Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou: En fransk by 1294–1324* (Stockholm 1980).

3. Ett exempel är etnologen Birgitta Svensson, som i sina studier om "tattarna" har visat hur det är möjligt att genom berättelsen om det avvikande studera det som ansågs som ett normalt och eftersträvanvärt beteende, se Birgitta Svensson, *Bortom all ära och redlighet: Tattarnas spel med rättvisan* (Stockholm 1993).

4. Historikern Sanjay Subrahmanyams bok *Three Ways to be an Alien: Travails and Encounters in the Early Modern World* (Waltham 2011) har fått motta kritik för att på ett problematiserat sätt utgå ifrån individer från ett sorts elitskikt i samhället, individer som kommit från välbärgade familjer och haft exceptionella möjligheter som varit få förunnade; se t.ex. Laura Nenzis recension av boken i *American Historical Review* 118:1 (2013) s. 153–154.

5. Se Peter K. Andersson "Temarecension: Om mod och mikrohistoria", *Scandia* (2014:2) s. 117–125 för en tankeväckande diskussion kring detta.

terialkategori vi är väl förtrogna med: det privata brevet. Vi menar att privata brev kan vara en utmärkt källkategori som till viss del överbrygger klyftan mellan det individuella och det generella. Syftet med essän är med andra ord att visa på de förtjänster ett bredare mikrohistoriskt perspektiv har och får för den historiska forskningen i stort.

Privata brev som källa och kvarleva

De privata brev vi har arbetat med är från 1700- och 1800-talen och har flera utmärkande drag. Som regel rör det sig om brev mellan bekanta, vänner, kärlekspar och släktingar och deras syfte har varit att upprätthålla relationer, förmedla nyheter och skvaller, be om råd och stöd i olika affärer, höra sig för om priser på varor och utfärda kommissioner. Breven fungerade som ett sätt att hålla kontakten med släktingar och vänner, bosatta på andra orter men också för att utveckla relationer med nya bekantskaper. Breven berättar om upplevelser, om känslor och tankar och genom att imitera det vardagliga samtalet i skrift skapar de en känsla av intimitet och förtrolighet. För många blev dessa brev även en del av den person som skrev dem, en förlängning av kroppen, och ett sätt att hålla kontakt med den fysiska personen genom skrift.⁶ Det är med andra ord ett virrvarr av uppgifter vi möter i dessa skriftliga källor, uppgifter som vid första anblicken å ena sidan kan verka förvirrande och svårtydbara, å andra sidan för allmänna och splittrade för en forskningsuppgift – om det inte vore för intresset för de händelser som formar det vi benämner vardag. En uttalad ambition för många mikrohistoriker är att lyfta fram individer och deras levnadsbetingelser, och låta dem själva berätta om sin tillvaro. Det är en ambition som gör just privata brev till ett lämpligt källmaterial.

Som kvarlevor har privata brev den intressanta egenskapen att de människor som skrivit dem reflekterar kring företeelser i dialog med brevet mottagare. Brev blir således den enda egentliga möjlighet vi har att bokstavligen tjuvlyssna på ett fört historiskt samtal.⁷ Brev har dessutom den kvaliteten att de ger oss en möjlighet att se hur man uppfattade

6. Planck (2014) s. 93; Steinrud (2008) s. 36. Jfr Eva Hættner Aurelius, "Brev som liv och konst: Brevväxlingen mellan Lilli Jahn och hennes barn", i Bibbi Jonsson, Karin Nykvist & Birthe Sjöberg (red.), *Från Eden till Damavdelningen: Studier om kvinnan i litteraturen. En vänbok till Christina Sjöblad* (Lund 2004) s. 213; Marie Löwendahl, *Min allrabästa och ömmaste vän! Kvinnors brevskrivning under svenskt 1700-tal* (Göteborg 2007) s. 23–25;

7. Detta perspektiv lyfter särskilt Aurelius (2004) fram.

och upplevde en händelse i närtid.⁸ I likhet med dagboksförfattare sitter brevskrivare inte med facit i hand. Men till skillnad från dagböcker, som förvisso inte alltid är privata, riktar sig brev utan undantag till en eller flera läsare. Detta gör att brev samtidigt som de är personliga också är konventionella, då de måste vara meningsskapande i det kulturella och sociala sammanhang som sändare och mottagare befinner sig i. Brev är således såväl personliga testamenten av levda erfarenheter, attityder och övertygelser som bärare av sin tids normer och konventioner.

Sökandet efter "den lilla människan" tolkas ofta som att de högre stånden, adelsståndet eller eliter i allmänhet, inte är av intresse för mikrohistoriker. Deras plats i historien är så att säga redan självklar. Vi vill tvärtom peka på att också de som på avstånd ser ut att ha fått mycket plats i historien behöver studeras som individer och inte bara som uttryck för makt. Inte minst gäller det elitens kvinnor. Värt att påpeka här är att brev som författats av kvinnor ofta har gått en hårdare framtid till mötes än de som var författade av män.⁹ Att hitta brev efter kvinnor kan, oavsett ståndstillhörighet, därför många gånger vara ett tidskrävande, om än spännande, detektivarbete.¹⁰

Att studera eliter kan ofta innebära att stora mängder källmaterial behöver bearbetas. Stora brevsamlingar knutna till de högre stånden är betydligt vanligare förekommande än brev från till exempel allmogen och naturligtvis än mer från egendomslösa.¹¹ Den som väljer att fördjupa sig i en omfattande brevsamling ges möjlighet att ur ett stort källmaterial sälla fram aspekter av levd erfarenhet som inte blir belysta i andra källor. Det mikrohistoriska perspektivet på de här grupperna och den här typen av källmaterial ger inblickar i en tillvaro som ofta hamnar i skymundan, då de individer som lyfts fram och studeras ofta främst ses som representationer av makt.

8. Sonja Hagelstam, *Röster från kriget: En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944* (Åbo 2014) s. 27.

9. Se t.ex. Eva Helen Ulvros, *Fruar och mamseller: Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870* (Lund 1996), s. 23, 26; Steinrud (2008) s. 42–45; Planck (2014) s. 85.

10. Detta är en erfarenhet vi delar med många andra arkivforskare, och då särskilt de som är intresserade av kvinnohistoria, t.ex. Ulvros (1996) s. 21; Anna Nordenstam, *Genus och arkiv: Rapport från Vetenskapsrådet* (Stockholm 2008) s. 21–24.

11. T.ex. har historikern Willemijn Ruberg i sina studier av den nederländska adeln visat hur brevskrivande ingick i deras utvecklande av en självbild; Willemijn Ruberg, "Letter Writing and Elite Identity in the Netherlands, 1770–1850", *Scandinavian Journal of History* 30:3/4 (2005), s. 249–258.

Brev är förstås inte ett okomplicerat källmaterial. Det finns flera källkritiska överväganden som måste göras. Ett självklart sådant är att alla utsagor är subjektiva. Brev kan således aldrig stå ensamma, utan måste analyseras i sin kontext och sitt tillblivelsesammanhang. Det gäller således för forskaren att tillägna sig såväl samhällelig kontext som den kultur som omfattade breven som kommunikationsform. Att så att säga förstå brevens kulturella sammanhang. Ett exempel på detta är att också privata brev längre tillbaka i tiden inte tycks ha haft samma personliga karaktär som de har i dag, även om det fanns undantag. Hur, eller om, brevsamlingarna är gallrade är ytterligare en aspekt att ta hänsyn till. Vi vill i detta förorda en strävan att genom breven försöka följa hela människan. Denna ambition kan vara till stor hjälp i navigerandet av det tillgängliga materialet. Information i det ena brevet leder till andra individers brev och andra källor och genom en sorts snöbollsmetod i materialinsamlandet kan vi kartlägga och tränga in i individers tillvaro samtidigt som de placeras i en kontext, i ett sammanhang med andra individer. Eller, med andra ord, ju fler brev som läses, desto större blir möjligheten att förstå det enskilda brevet.

De privata breven innehåller ofta stora mängder av svårtolkade passager och referenser till kunskap som delas av de redan invigda, vilket försvårar tolkningen och bearbetningen av dem. Det handlar om en sorts "tysta rum" dit en nutida läsare har svårt att få tillträde. Det kan röra sig om förkortningar, stycken som inte går att uttyda eller att brevskrivaren refererar till mottagarens tidigare kunskap, referenser som vilar på de sociala och kulturella system som de var en del av.¹² Det är lätt att förledas att tro, att en större mängd brev innebär att avståndet till individen skulle bli mindre. Till viss del kan detta sägas stämma, men mängden material gör det inte möjligt att helt undkomma dessa kunskapsluckor. Skärvor, pussel och fragment är återkommande metaforer för mikrohistorikernas källmaterial.¹³ Detta gäller dock ibland också för den som väljer att arbeta med en stor brevsamling. Denna tidsbundna

12. Anna-Maria Åström, "Från ideal till verklighet: Mentalitetshistoriska aspekter på en kvinnas liv 1794–1838", *Finskt museum* 96 (1989) s. 90.

13. Se t.ex. Rebecka Lennartsson, *Malaria urbana: Om byråfflickan Anna Johannesdotter och prostitutionen i Stockholm kring 1900* (Stockholm 2001), s. 26; Håkan Berglund-Lake, *Livet äger rum: Försörjning och platstagande i norrländska sågverkssamhällen* (Uppsala 2001) s. 16, 19; Fredrik Nilsson, *I rörelse: Politisk handling under 1800-talets första hälft* (Lund 2000) s. 21 och Annika Sandén, *Missdådare: Brott och människoöden i Sverige omkring 1600* (Stockholm 2014) s. 17.

och självklara kunskap som aldrig skrivs ut och är så gäckande för den som befinner sig i en annan tid kan dock bli möjlig att nå just genom ett fördjupat studium av enskilda individers brevsamlingar i dess helhet, och genom att sätta in dem i en noggrant kartlagd kontext av sociala och kulturella förhållanden.

När vi i vår forskning har arbetat med brev har vi funnit att ett historieempatiskt förhållningssätt är fruktbart att använda.¹⁴ Konkret betyder det att de tankar, känslor och upplevelser som individerna ger uttryck för måste behandlas med respekt och tas på allvar men också att de kan nyttjas som en resurs. Forskaren bör analysera och leva sig in i historiska skeenden och se de aktörer som är i fokus på dessas egna villkor. Ett exempel på detta är hur kärleksbrev från olika sekel kan förstås. Brev från 1700-talet var generellt oerhört känslolösa medan brev från 1800-talet i stället var fokuserade på olika relationsskapande funktioner. Samtidigt som breven syftade till att skapa en kärleksfull relation med motparten, speglar de också en förändring i förståelsen av kärlek. På 1700-talet var känslan det centrala, på 1800-talet hade kärleken blivit exklusiv, och fokus i breven hade flyttats till att stärka relationen och konstruktionen av den gemensamma kärleksberättelsen.¹⁵ Kunskap om de olika sätten att uttrycka känslor och vilka normer kring kärlek och relationer som var rådande blir essentiell för att kunna närma sig kärleksbrevet och de uttryckssätt som återges där. Det här förhållningssättet menar vi skapar en förståelse för hur historiens aktörer tänkte och varför de agerade på det sätt de gjorde, med stöd i de normer och värderingar som fanns i samhället.¹⁶ Förhållningssättet ökar också möjligheterna att tolka materialet och så att säga få tillträde till de tidigare "tysta rummen". En ökad insikt i denna gemensamma och tidsbundna kunskap menar vi hänger ihop med det mikrohistoriska anspråket på den ständiga kopplingen mellan individ och struktur.

14. Se Christina Douglas, *Kärlek per korrespondens: Två förlovade par under andra hälften av 1800-talet* (Stockholm 2011), s. 55 och Sandén (2014), s. 15 för resonemang kring detta.

15. Exemplet är hämtat från Planck (2014) kap. 5–6.

16. Stéphane Lévesque, *Thinking Historically: Educating Student for the Twenty-first Century* (Toronto 2008) s. 147, 164.

Från det individuella till det generella – och tillbaka igen

Privata brev är en ögonblicksskildring, en subjektiv sådan, av hur kultur skapas och omskapas i relation till omgivningen. Brev speglar sin samtids konventioner, normer och värderingar. För att brev ska fylla sin funktion som kommunikationsmedel måste de vara utformade på ett sätt som var meningsskapande i den tid de skrivs.¹⁷ Att arbeta med brev som källmaterial innebär med andra ord att befinna sig i en ständig dialog mellan den lilla berättelsen och den stora.

Precis som med all forskning som centrerar kring individen och det personliga levnadsödet är det lätt att konstruera en känsla av närhet mellan forskaren och den eller de individer som studeras. Att ta del av känslor, tankar och berättelser om upplevelser ligger nära till hands i de fall det föreligger en större mängd kvarlevor som individen själv producerat. Kunskapen om individens vardag smyger sig på, likheterna mellan då och nu blir fler och fler, och det blir med tiden lättare att tillskriva individerna tankar och känslor vi i dag faktiskt inte vet något om. Etnologen Angela Rundquist propagerar för ett "exotiserande" av den tid och de individer som studeras för att arbeta sig förbi detta.¹⁸ Vi vill dock plädera för att det är lika nödvändigt att "avexotisera", att ständigt leta efter likheter och skillnader. Att hitta det som förenar mellan olika tider är lika viktigt som att hitta det som skiljer. Med kunskap om det sammanhang brevmaterialet tillkommit i, med en bestämd mottagare och ett bestämt syfte, blir detta en del av forskningsprocessen, en sorts växelverkan mellan det välkända och det främmande. Källornas utseende och innehåll påverkas av tids- och klassbundna värderingar, ideologier och tankesätt.¹⁹ Det är alltså viktigt att hela tiden förhålla sig till att texten filtreras genom en nutida läsare, liksom att de en gång skrevs av en dåtida skribent.

Att ta del av ett historiskt källmaterial som är starkt knutet till individer, är fängslande och fascinerande, men också frustrerande. Forskarens uttalade utifrånperspektiv tvingar fram en process där denna, genom att hela tiden öka kunskapen om ämnet i allmänhet, om den tid som

17. Faye Bound, "Writing the Self: Love and the Letter in England, c.1660–c. 1760", *Literature and History* 11 (2002) s. 5; Planck (2014) s. 21.

18. Angela Rundquist, *Blått blod och liljevita händer: En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850–1900* (Stockholm 1999) s. 9.

19. Angela Rundquist, "Minnets parhästar", i Magnus Bergquist & Birgitta Svensson (red.), *Metod och minne: Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner* (Lund 1999) s. 41.

står i fokus, om fenomenet och om individerna som står i centrum, ökar möjligheterna att tolka innehållet i breven.²⁰ Det källpluralistiska förhållningssättet har för oss blivit vägledande. Det är med hjälp av andra typer av källor som breven kan få ytterligare mening.²¹ Som ett konkret exempel på hur denna process kan se ut kan en brukspatron nämnas, som i flera brev under 1800-talets början ingående skrev om "saken".²² Denna "sak" diskuterades med olika högt uppsatta män, debatterades på middagar och orsakade brukspatronen bekymmer och huvudbry. Först när andra typer av material, i det här fallet rättshandlingar, kopplades samman med händelserna beskrivna i breven, och perspektivet och kunskapsområdet vidgades, fick skeendet sin förklaring – det rörde sig om en konflikt med lokalbefolkningen om en väganläggning. Med den kunskapen kunde nu brukspatronens agerande analyseras och det blev tydligt vilka medel han tog till för att "saken" skulle utfalla till hans fördel.

Historiefilosofen Paul Ricoeur talar i sin bok *Minne, historia, glömska* om hur olika källmaterialkategorier kommer att ge olika svar på samma fråga. Han använder sig av kartan som metafor och liknar de olika materialkategorierna vid olika skalor på en och samma karta. Ju mindre skala, desto färre detaljer går det att urskilja, medan ju större skalan blir, desto mer detaljrik blir den – och komplex.²³ Etnologen Rebecka Lennartsson har inspirerats av Ricoeurs skalvariationer och utvecklat dessa. I likhet med Ricoeur pekar hon på att de olika skalorna har betydelse för hur forskningen kommer att bedrivas.²⁴ Men där Lennartsson gör skillnad på de olika skalorna i kartan, vill vi snarare betona beroendet mellan dem. Utan de mindre skalorna, de generella bilderna, skulle vi som forskare inte kunna förstå de mer detaljerade. Det mikrohistoriska arbetssättet, och det material det utgår från, upplevs således i de flesta fall till en början som fragmentariskt, men med fördjupade studier och erfarenhet

20. Rebecka Lennartsson, "Arkivetnografi eller Reflektioner över en tappad biljett", *Kulturella perspektiv* 2014: 3, s. 8–19; dens., "Etnografiska utfärder i 1700-talets Stockholm: Etnologi, historia och metod", *Kulturella perspektiv* 19:3 (2010), s. 56–67; jfr Steinrud (2008) s. 41.

21. Janken Myrdal, "Källpluralismen och dess inkluderande metodpaket", *Historisk tidskrift* 127:3 (2007), s. 495–504.

22. Exempel hämtat från Marie Steinrud, "Per Reinhold Tersmedens Ramnäs: Bruksherrgården som scen för statuskonsumtion och manifestation i början av 1800-talet", *Historisk tidskrift för Finland* 98:2 (2013), s. 229.

23. Paul Ricoeur, *Minne, historia, glömska* (Göteborg 2005) s. 270–279.

24. Lennartsson (2010) s. 56–67.

träder större sammanhang fram. Vi vill dessutom betona att helheten i sig fyller ett syfte. Genom att undersöka och utgå från hela brev och hela brevsamlingar, i stället för att fokusera på enskilda fragment eller citat i dessa, blir det möjligt att fördjupa frågeställningarna och framför allt se komplexiteten i de undersökta individernas utsagor.²⁵

Att följa en människa genom livet med en uttalad kvalitativ ansats innebär vanligen en motsättning mellan bredd och djup. Ett återkommande diskussionsämne de senaste decennierna när det gäller mikrohistoria har varit frågan om generaliserbarhet och representation.²⁶ Vad är egentligen möjligt att säga om en förfluten tid med stöd i källmaterial från en mindre grupp individer? Kritiken har huvudsakligen fokuserat på svårigheterna att utifrån ett mindre urval, kanske ett fåtal individer, säga något som skulle gälla för en större grupp.²⁷ Kan enskilda levnadsöden berätta något om andra individers tillvaro? Kritiken är berättigad och utifrån det mikrohistoriska perspektivet finns flera svar på frågan. Ett sätt är att erkänna det mikrohistoriska angreppssättets begränsningar, men också att ifrågasätta sanningsanspråken. Blir de slutsatser som dras mer sanna om fler individer utgör grunden för påståenden? Eller bara mer generella?

Ett enkelt svar på den frågan är förstas svårt att ge. Vi har i våra mikrohistoriska studier arbetat med två angreppssätt för att nå fram till en sorts växelverkan mellan det specifika och det generella. Det ena är komparationer, det andra är begreppet "kulturlighet".²⁸ Historikern Birgitta Odén lyfter fram att jämförelser av individers upplevelser och erfarenheter, ett beprövat sätt att närma sig individer i historien, kan öka graden av generaliserbarhet.²⁹ Fördelen med angreppssättet är att de enskilda individerna sätts in i ett sammanhang. Även om den empiriska grunden för de påståenden forskaren gör ibland är smal, levde de individer som står i centrum för intresset knappast i något vakuum.

25. Jfr Gunhild Vidén, "Genom kvinnorna föll mannen ner i synden: Om kvinnosynen hos kyrkofäderna", i *Privata kvinnor, offentliga män? En presentation av forskningsprogrammet Kvinnligt-Manligt* (Göteborg 1993) s. 16–17.

26. Se Anna Götlind, *Förbindelser: Fem Leksandskvinnor i Gamla stan: Plats, arbete och resande under 200 år* (Stockholm 2013) s. 18–19, 21.

27. En sammanfattande diskussion av kritiken finns i Birgitta Odén, *Leda vid livet: Fyra mikrohistoriska essäer om självmordets historia* (Lund 1998) s. 9–15.

28. Se Planck (2014); Steinrud (2008).

29. Odén (1998) s. 74–76; jfr Britt Liljewall, *Mig själv och mitt gods förvalta: 1800-talskvinnor i kamp om myndighet* (Stockholm 2013) som även hon använder sig av detta grepp.

De ingick som aktörer på den arena som utgjorde deras samtid, de interagerade med andra och deras tillvaro formades av detta, samtidigt som de själva bidrog till att forma andras världar och levnadsöden.³⁰ De delade en gemensam kultur, om man så vill. I detta har antropologen Ulf Hannerz begrepp "kulturlighet" inspirerat och varit vägledande. Han vill med begreppet tydliggöra att kultur är någonting som ständigt görs, distribueras, mottas, tolkas och omtolkas inom ett samhälle eller en grupp.³¹ Det viktigaste instrumentet för hur kultur förmedlas är enligt Hannerz språket, men han pekar även på sådant som kroppsrörelser, bilder, kläder och byggnader. Allt detta samverkar för att skapa kultur, men samtidigt är det viktigt att minnas att kultur, så som Hannerz vill förstå begreppet, knappast är något statiskt utan består av ett ständigt pågående flöde, grundat i kommunikation.³² I vår förståelse och användning av begreppet "kulturlighet" menar vi att det individuella levnadsödet, just på grund av att det ingår som en del i något större, mycket väl kan utgöra grunden för en historisk studie och därmed säga något om det omgivande samhället. Denna ständiga växelverkan mellan det individuella livsödet och den kontext (kultur) det ingick i, möjliggörs av den kumulativa process vi beskrivit och som närmandet till ett brevmaterial förutsätter. Eller, kulturanalys utan samhällsanalys blir knappast trovärdig, som etnologen Jonas Frykman uttrycker det.³³

På samma sätt måste inställningen till olika källkategorier förstås. För mikrohistorikern gäller det att låta så många källor som möjligt komma till tals för att öka den möjliga tolkningsgraden hos varje enskild källa.

30. Steinrud (2008) s. 35, se även Ylva Hasselberg, *Den sociala ekonomin: Familjen Claesson och Furudals bruk 1804–1856* (Uppsala 1998) s. 84, jfr Gunnar Eriksson, "Att inte skilja på sak och person: Ett utkast till en biografisk metod", i Sune Åkerman, Ronny Ambjörnsson & Pär Ringby (red.), *Att skriva människan: Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre* (Stockholm 1997) s. 109.

31. Ulf Hannerz, *Över gränser: Studier i dagens socialantropologi* (Lund 1983) s. 143.

32. Hannerz (1983) s. 143–185, se även dens., "Delkulturerna och helheten", i Ulf Hannerz, Rita Liljeström & Orvar Löfgren (red.), *Kultur och medvetande: En tvärvetenskaplig analys* (Stockholm 1982) s. 54–72. Jfr med Orvar Löfgren, som ligger nära Hannerz i sin förståelse av kultur i sina kulturhistoriska ansatser; Hannerz, Liljeström & Löfgren (red.) s. 9–11, samt i "Kulturbygge och kulturkonfrontation: Kring kulturförändringen i 1900-talets Sverige", i Hannerz, Liljeström & Löfgren (red.) s. 32–53.

33. Jonas Frykman, *Horan i bondesamhället* (Lund 1977) s. 16, se även s. 20–22. Även Britta Lundgren pekar på det viktiga i att behålla både det individuella och strukturella perspektivet i forskningsprocessen; Britta Lundgren, *Allmänhetens tjänare: Kvinnlighet och yrkeskultur i det svenska postverket* (Stockholm 1990) s. 45–47. Jämför med Kari Telste, *Mellom liv og lov: Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652–1710* (Oslo 1993) s. 57.

Historikern Anna Götlind pekar på att en av effekterna av detta perspektiv blir möjligheten att även visa det evigt mänskliga, och att göra historien "levande".³⁴

Avslutning

Mikrohistoria förstås ofta som studiet av samhällets "vanliga" människor, deras levnadsvillkor och handlingsutrymme. Källorna är ofta begränsade och tvingar fram ett källpluralistiskt angreppssätt. Mikrohistoria har varit ett sätt att nå fram till de människoöden som sällan har getts utrymme i historieböckerna. Det handlar om en vardagshistoria som intresserat både etnologer och historiker, och som haft en strävan att på olika sätt sätta individen i centrum. Men det mikrohistoriska metodpaketet och angreppssättet kan användas till mer. Här menar vi att ett breddat mikrohistoriskt begrepp, som inrymmer även samhällets elit, öppnar upp för en kunskapsupbyggnad om historisk tid där röster som tidigare inte hörts får möjlighet att tala.

De metodologiska verktyg som det mikrohistoriska angreppssättet försett oss med har vi utgått från i vår forskning om individers uttryck och praktiker. Det handlar å ena sidan om en ständig växelverkan mellan olika materialkategorier, som ger en förståelse för individen i strukturen och vice versa, å andra sidan om ett bibehållet fokus på *vems* historia som berättas och *hur*. Källpluralism i kombination med det historieempatiska perspektivet har möjliggjort ett närmande till och tolkande av de privata brev vi har arbetat med. De rum som så lätt förblir stängda öppnas och kunskapen om individernas liv ökar. För oss har det mikrohistoriska angreppssättet satt fingret på en diskussion om individens plats i historien men också historien i det enskilda levnadsödet.

Stora mängder brev, författade av en enskild individ, öppnar likt inget annat källmaterial en möjlighet att förena det individuella med det generella. I privata brev kommer individen till tals och de har, som vi tidigare lyft fram, kvaliteten att de är både personliga och konventionella. Brev kan användas för att kartlägga och utforska en enskild individs drivkrafter. Men då brev riktas till en annan individ, en läsare, är de även bärare av tidsbundna sociala och kulturella normer. Detaljerna i

34. Götlind (2013) s. 22–26, 163–164; jfr dens., *Att åldras i Backåkers: En mikrohistorisk studie av de äldres levnadsvillkor på en småbrukargård i södra Dalarna 1826–2001* (Falun 2001) s. 16–18, 40–41.

människors berättelser om sig själva utgör tillsammans en helhet, som speglar individens tillvaro och plats i tid och rum. Som sådan kan det individuella livsödet användas i kontrast mot de stora samhälleliga berättelserna.

Det mikrohistoriska perspektivet har gjort det möjligt för oss att erhålla en fördjupad förståelse för hur individer levde i sin egen samtid och hur de omsatte strukturella villkor till levd erfarenhet. Det har även gett oss möjligheten att ifrågasätta och utmana de stora berättelserna som ibland tagits för allmängiltiga sanningar om samhällets utveckling. Denna ständiga dialog mellan det stora och det lilla, mellan mikro- och makronivån i historien gör det möjligt att förstå källmaterialet ur flera aspekter och därmed nå närmare de individer vars utsagor ligger till grund för forskningen, något vi menar är perspektivets största förtjänst.